

Ronde 6

Theun Meestringa (a), Maaike Hajer (b) & Bart van der Leeuw (a)

(a) SLO

(b) Hogeschool Utrecht

Contact: t.meestringa@slo.nl

maaike.hajer@hu.nl

b.vanderleeuw@slo.nl

Twee nieuwe handboeken taalgericht vakonderwijs

In 2014 is het tien jaar geleden dat het *Handboek taalgericht vakonderwijs* (Hajer & Meestringa 2004) voor leraren en lerarenopleiders beschikbaar kwam. Inmiddels hebben vele leraren in opleiding en bijscholing met het boek gewerkt en is het aan zijn tweede herziening toe. De collectieve ervaring heeft geleerd dat de vakdoelen centraal gesteld moeten worden. Daarom is een herziening nodig en is er een tweede, verdiepend handboek ontwikkeld: *Genres in schoolvakken* (Van der Leeuw & Meestringa 2014). Een kort historisch overzicht maakt de noodzaak van deze nieuwe publicaties duidelijk, waarna we kennis zullen maken met de opzet van de derde druk van het *Handboek* en de eerste van *Genres in schoolvakken*.

De eerste druk van het *Handboek* was een bundeling van kennis en ervaring die opgedaan was in diverse scholen en in (internationaal) onderzoek. De bundeling was gerealiseerd binnen het Platform Taalgericht Vakonderwijs (vanaf december 2001) en de samenwerking van instellingen die daaraan vooraf ging. Op basis van een vroege definitie – “onderwijs in niet-talvakken waarin de vakinhouden en de daarmee verbonden taalvaardigheid simultaan worden opgebouwd door zorgvuldige ontwikkeling van vakbegrippen, met expliciete aandacht voor het actief gebruiken van de benodigde vaktaal” (Hajer, 1996: 269) – begint het boek met het beschrijven van diverse kenmerken van taalgericht vakonderwijs. “Taalgerichte vaklessen”, staat er bijvoorbeeld op p. 49, “zijn te herkennen aan drie hoofdkenmerken: *contextrijk vakonderwijs* met *taalsteun* en *vol interactie*”. In de kernhoofdstukken die daarop volgen, komen die drie begrippen steeds terug. Leraren krijgen in het *Handboek* een schat aan instrumenten en werkvormen aangereikt om bij de start van de lessenreeks, bij de verwerking en verdieping van de leerstof en bij de afsluiting taalgericht te werk te gaan door context te bieden, interactie te stimuleren en taalsteun te geven. Het boek sluit af met een hoofdstuk over taalbeleid en over het invoeren van taalgericht vakonderwijs.

Ook na 2004 is het Platform voortgegaan met de ontwikkeling en invoering van taalgericht vakonderwijs. In 2006 leverde dat drie aanvullende publicaties op:

1. *Kijkwijzers voor taalgericht vakonderwijs*, observatie-instrumenten waarmee leraren bij zichzelf en bij collega's kunnen nagaan waar kansen liggen voor de verdere ontwikkeling van taalgericht vakonderwijs. Naast voor 'context', 'interactie' en 'taalsteun' is in de kijkwijzers ook aandacht voor 'algemeen pedagogisch-didactisch handelen'.
2. *Coachen op taal* biedt aansluitend scholingsmateriaal op de kijkwijzers, voor teams van leraren. Zowel *Kijkwijzers voor taalgericht vakonderwijs* als *Coachen op taal* bevatten een dvd met fragmenten uit diverse klassen en vakken als studie- en oefenmateriaal.
3. *De Lesfabriek voor taalrijk vakonderwijs*, een *Word*-applicatie, bedoeld als ondersteuning voor het ontwerpen van taalgerichte lessenseries. De applicatie gaat uit van de vraag hoe een taalgerichte lessenserie voor een vak er nu eigenlijk uitziet.

Het beantwoorden van de vraag bij punt 3 leidde in 2009 tot dertien lessenseries *Taalgericht de vakken in!*. Het zijn prototypes van taalgericht vakonderwijs voor diverse vakken: van biologie tot zorg, van onderbouw tot 5/6-vwo. De ontwikkeling van deze lessenseries leerde ons het volgende (Hajer, Van der Laan & Meestringa 2009: 7): "Verschillende vakken hebben – vaak impliciet – een eigen vaktaalopbouw. Het is daarom belangrijk te zoeken naar versterking van vakdidactieken. Taalgericht vakonderwijs vraagt om nauwkeurig geformuleerde vaktaaldoelen, gekoppeld aan een vaktaalleerlijn. Daarvoor is meer verdieping nodig: wat zijn vakspecifieke kenmerken van de verschillende vaktalen, welke genres moeten worden beheerst? Scherper geformuleerde vaktaaldoelen steunen leraren om taalgebruik van leerlingen te beoordelen en om gerichte feedback en taalsteun te geven". Deze inzichten zijn leidend geweest voor de Platformactiviteiten in de jaren daarna.

De herziening van het *Handboek* in 2009 neemt deze nieuwe materialen en inzichten mee. In de inleiding wordt direct de volgende omschrijving gegeven: "Taalgericht vakonderwijs is onderwijs waarin naast vakdoelen de benodigde taalvaardigheid expliciet is benoemd. Die vak- en taaldoelen worden simultaan ontwikkeld via onderwijs dat contextrijk is, vol interactiemogelijkheden zit en waarbinnen benodigde taalsteun wordt geboden". Het boek is geactualiseerd, gaat in de eerste hoofdstukken dieper in op de moeilijkheden van schools taalgebruik (kenmerken en onderbouwing) en is op punten gecorrigeerd. De indeling is verder gelijk gebleven: 'start', 'verwerking', 'afronding' en 'invoering'.

In de jaren daarna zijn er diverse ontwikkelingen geweest die de mogelijkheden tot taalgericht vakonderwijs verdiepen en verrijken en waarvan we er hier drie willen noemen. In de eerste plaats is er de ontwikkeling van het Kennisplatform 'De Taalontwikkende Leraar' (www.leoned.nl), een website van een groep lerarenopleidingen die samenwerken in een expertisecentrum, waarin theorie gekoppeld wordt aan praktijkvoorbeelden (filmfragmenten) en aan de competenties die de taalontwikkende leraar moet kunnen inzetten.

In de tweede plaats is er toenemende aandacht voor de leraar als ‘herontwerper’. Prototypes zijn verhelderd en richtinggevend; in de praktijk zal de leraar veelal werken met ander materiaal. Als vaardig worden in een vak en vaardig worden in de taal die daarbij hoort hand in hand gaan, hoe kan hij met bestaand lesmateriaal deze vaktaalontwikkeling stimuleren, gebruikmakend van het palet aan mogelijkheden dat het *Handboek* biedt? In 2012-2013 voeren samenwerkende Platforminstellingen een project uit waarin samen met leraren van diverse scholen en vakken gezocht is naar een route voor het herontwerpen van lessen. Gebruikmakend van het onderscheid tussen ‘dagelijkse algemene taalvaardigheid’ (DAT) en ‘cognitief academische taalvaardigheid’ (CAT) van Jim Cummins (1979) en de didactisch stappen die Pauline Gibbons (2009) aanreikt, wordt die route uitgewerkt en met lesvoorbeelden toegelicht in vier brochures *Werken aan vaktaal*, bij respectievelijk de exacte vakken, de groene vakken, de mens- en maatschappijvakken en de talen. De leraar als herontwerper en de route die hij daarbij kan volgen, is leidend bij de derde druk van het *Handboek taalgericht vakonderwijs* (in uitvoering). Daarbij wordt ook de wens van gebruikers van het handboek gerealiseerd om de informatie over context, interactie en taalsteun te herordenen en bij elkaar te plaatsen.

De derde ontwikkeling heeft een meer verdiepend karakter. Met behulp van het taalkundig concept ‘genre’ is verkend en uitgewerkt wat vakspecifieke kenmerken zijn van taal in verschillende vakken en hoe daarmee in de klas kan worden gewerkt. Met een symposium van het Platform in 2010 is deze aanpak geïntroduceerd, en de eerste ervaringen ermee zijn samengebracht in twee daaropvolgende landelijke werkconferenties (2011 en 2012). In samenwerking met experts van diverse vakken zijn mondelinge en schriftelijke teksten uit klassen, schoolboeken en van leerlingen geanalyseerd. Per vak is beschreven hoe taal bij dat vak werkt en welke kenmerken de taalmiddelen hebben die daarbij worden gebruikt. Dit alles is diepgaand uitgewerkt in het handboek *Genres in schoolvakken* en verwerkt in het *Handboek taalgericht vakonderwijs*, opdat beide bij elkaar zouden aansluiten.

Hieronder geven we de (voorlopige) inhoudsopgaven van deze twee handboeken, die een beeld geven van de vernieuwingen. In de workshop zullen we met concrete voorbeelden uit de boeken aan de slag gaan.

Handboek taalgericht vakonderwijs

Voorlopige inhoudsopgave derde, herziene druk (t.p.)

Voorwoord

1 Inleiding (wat is dit boek en waarom dit boek)

- 1.1 Doel en doelgroep
- 1.2 Aanleiding, behoeften van leerlingen en leraren
- 1.3 Taalgericht vakonderwijs
- 1.4 Taalgericht vakonderwijs en taalbeleid

2 Het ontwerpen van taalgerichte lessen(series)

- 2.1 Inzichten in leerprocessen
- 2.2 Hoe zien taalgerichte lessen eruit?
- 2.3 Het plannen van DAT naar CAT
- 2.4 Het (her)ontwerpen van lessen

3 Context

- 3.1 Achtergrond
- 3.2 Praktijkvoorbeeld
- 3.3 Handvatten voor rijke context
- 3.4 Waar sta ik? Kijkwijzer taalgericht vakonderwijs

4 Interactie

- 4.1 Achtergrond
- 4.2 Praktijkvoorbeeld
- 4.3 Handvatten voor interactie in de les
- 4.4 Waar sta ik? Kijkwijzer taalgericht vakonderwijs

5 Taalsteun

- 5.1 Achtergrond
- 5.2 Praktijkvoorbeeld
- 5.3 Handvatten voor taalsteun
- 5.4 Waar sta ik? Kijkwijzer voor taalgericht vakonderwijs

6 Toetsen en beoordelen in taalgerichte lessen

- 6.1 Achtergronden
- 6.2 Praktijkvoorbeeld
- 6.3 Handvatten voor taalgericht toetsen en beoordelen

7 Invoering van taalgericht vakonderwijs

- 7.1 Werken aan je eigen ontwikkeling
- 7.2 Samenwerken aan taalgericht vakonderwijs
- 7.3 Taalbeleid en kwaliteitszorg

Figuur 1: Voorlopige inhoudsopgave *Handboek taalgericht vakonderwijs*.

Genres in schoolvakken; taalgerichte didactiek in het voortgezet onderwijs

Verschijnt 26 november 2014

Inleiding**Deel 1: Hoe werken genres op school?**

Vaktaal in teksten

2. Vertelling
3. Verhaal
4. Verslag
5. Beschrijving
6. Procedure
7. Verklaring
8. Beschouwing
9. Betoog
10. Respons

Deel 2: Hoe werkt taal?

Een functionele benadering van taal

Het taalkundige begrip Genre

Het taalkundige begrip 'register'

Talige bouwstenen voor veld, toon en modus

Deel 3: Genres in de praktijk van schoolvakken

Geschiedenis

Aardrijkskunde

Economie

Nederlands

Rekenen/wiskunde

Biologie

Scheikunde

Natuurkunde

Kunstvakken

Beroepsvakken

BSM

26. Genres in samenhang en een doorlopende leerlijn

27. Aanbevelingen voor de lespraktijk

Figuur 2: Inhoudsopgave *Genres in schoolvakken*.

Kijkwijzers, Coachen op taal, Prototypes van taalgericht vakonderwijs en de brochures Werken aan vaktaal zijn te downloaden van en te bestellen via www.taalgerichtvakonderwijs.nl.

Referenties

- Cummins, J. (1979). "Cognitive/academic language proficiency, linguistic interdependence, the optimum age question and some other matters". In: *Working Papers on Bilingualism*, nr. 19, p. 121-129.
- Gibbons, P. (2009). *English learners, academic literacy, and thinking*. Portsmouth (NH): Heinemann.
- Hajer, M. (1996). *Leren in een tweede taal. Interactie in vakonderwijs aan een meertalige mavo-klas*. Proefschrift. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Hajer, M., E. van der Laan & T. Meestringa (2010). *Taalgericht de vakken in!* Enschede: SLO/Platform Taalgericht Vakonderwijs.
- Hajer, M. & T. Meestringa (2004/2009). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Bussum: Coutinho.
- Van der Leeuw, B. & T. Meestringa (2014). *Genres in schoolvakken*. Bussum: Coutinho.